

ÇAĞA AYKIRI BİR ŞAİR: ERDEM BAYAZIT

Hakan Sazyek

İlk şiirini 1958 yılında kaleme alan Erdem Bayazıt, özellikle altmışlı yıllarda, Türk şiirinde belirgin olarak görünmeye başlayan İslâmcı şiir hareketinin önde gelen temsilcilerinden oldu. Şiir çizgisinin şimdilik son noktası olan 1984'e kadar yazdığı otuz yedi şiiriyle... Ve iki kitap: *Sebeb Ey* (1972) ve *Risaleler* (1987). Yine bu iki kitabı birarada sunan *Şiirler* (1992).

Bayazıt'ın şiirlerinin yazılış tarihleri, metinlerin altlarında verilmiş. Dolayısıyla *Şiirler*'deki tarihsel dağınıklığı giderip kronolojik sıraya sokarak şairin şiir çizgisinin gidiş yönünü ve izleksel değişimin boyutlarını belirlememiz mümkündür.

Erdem Bayazıt, ilk şiirlerinden "Gölgelere Dair" (1958)de toplum-birey ilişkisi, daha doğrusu ilişkisizliği izleğini işlemiştir. Bu izleğin işlenişinde ise 'günah' kavramı odak olarak alınmıştır. Toplumsal çözülmenin yoğunlaştığı bir döneme "suların karardığı bir çağ" eleştirisinin getirildiği şiirde bu çağı yaşayan insanların da yine ışıkla ilintili "gölgeler" sembolüyle verildiğini görüyoruz. Şair, anlayamadığı, paylaşacak ortak değerleri kendilerinde bulamadığı bu "gölge" insanlara bakışında inanç sistemini karşılık olarak konumlandırmaktan çok doğaya başvuruyor. Onlarla anlayamadığı noktada sığınma yeri olarak doğayı görüyor: "İşte ben bu noktada durdum/ Denize baktım iyi dedim./ Korkulu dağlara baktım iyi dedim./ Doğrusu hep doğaya bakıp iyi diyordum."

Şiirimizde doğa iyiliğin, temizliğin/kirlenmemişliğin sembolü olarak değerlendirilegelmiştir. Ancak Erdem Bayazıt'ın bu 'mekân'ı, toplumsal eleştiriye inanç sistemi düzleminde uygularken kullanması, şiirini yeni kılıyor. Genellikle somutun somutla dengelenişi tarzında ele alınmış olan kent-doğa karşıtlığı, Bayazıt'ın şiirinde 'mekânlık' özelliğinden sıyrılarak 'inançsal' bir nitelik kazanıyor. Şair, doğayı ahlakî değerlerin çözülmesi karşılığında bir seçenek olarak görüyor ve gösteriyor.

Erdem Bayazıt, toplumsal değerlerin çözümüşünde önemli bir etmen olarak da makineleşmeyi görüyor. İnsan emeğini ucuzlatan ya da emek/insan olgusunun üretim sürecinden dışlanmasına yol açan bu olguyu da "düğmelere basmak" imgesi ile şiirleştiriyor. Bunun karşısında gösterdiği tepki ise şiirine egemen olan 'doğaya sığınma' biçiminde ortaya çıkıyor: "Sonra yapılardan yollardan bıkmıştım/ ıssız sokaklar beni ürkütüyordu/ kötü meydanlarda boğuluyordum/ suları borulara almalarına kızıyordum/ hele hele hep düğmelere basıp yaşamalarına çok çok içerlemiştim/ sonra kalkıp afrikaya gittim/ ohh afrikaya."

Bayazıt, çağa aykırılığını "Karanlık Duvarlar" (1959)da sürdürür. "Gölgelere Dair"de olduğu gibi, bu tutumunu 'çağ'a yönelik nitelemeleriyle açıkça sergiliyor. İşlenen izleği metin içerisinde daha somut biçimde vurgulamak amacıyla "kaybolan bir çağ", "katı bir çağ", "sınırlı bir çağ" leitmotiflerine

başvuruyor. Karşısında bulunduğu 'çağ'a, zaman dilimine seçenek olarak öne sürdüğü değerler sistemini de yine bu bağlamda, leitmotif yapısı içindeki "Ben mezarların karanlık çağına dayanıyorum" dizesi ile belirginleştiriyor.

Şairin sosyal eleştirici kimliği bu şiirinde de söz konusu. Manevî oluşumların yanında kimi sosyal kurumlar da onun eleştirel bakışına hedef olmaya başlıyor. Dolayısıyla Bayazıt, salt, etik bir düzleme yerleştirmiyor aykırılığını, aynı zamanda birey-devlet ilişkisine ağırlık veren sosyo-ekonomik bir temele de oturtabiliyor ve bu yönüyle mistik şiir çizgisini modern anlayışa doğru da yönlendirebiliyor.

Erdem Bayazıt "Karanlık Duvarlar"da da 'ağaç' figürüne bir işlev yüklüyor. Gerçekte doğal bir dekor ögesi olan bu figür, onun şiirlerinde soyut bir nitelik kazanıyor, şiirdeki düşünce örgüsünün içeriğine koşut olarak. Şair, 'ağaç'ı savunduğu düşünsel ve manevî değerler olgusunun bir sembolü olarak değerlendiriyor: "Ben mezarların karanlık çağına dayanıyorum/ Bir ağacı büyütüyorum her yerimle/ Bir ağacı uyguluyorum -herşey bir ağaç düzende-/ Yerde ve gökte ve her yerde/ Dallarında ben ağacın incecik köklerinde/ Boğuluyorum -bağlanıyorum-" Bununla bitlikte, yukarıya aldığım parçanın son dizesi, savunulan değerlerin, yaşanılan çağın oluşumları içinde yeterince işlevli olamadığını ima eden bir yakınmayı da içeriyor. İstenilen, özlemi duyulan bu olgu, henüz sesini duyuramıyor "bu sesler ormanında", cılız kalıyor. Şair de bunun bilincinde ki, şiirin son bölümünde "susmanın kalesine sığınyor...". Ama mağrurca sığınyor. "Kale" sembolünü de buuu perçinlemek için kullanıyor kuşkusuz.

Erdem Bayazıt, "Ölüme Saygı" (1959)da, kentli insanın bunalımlarına karşılık olarak 'ölüm'ü getirir bu kez. Şiirin genel yapısında 'ölüm'ün, dışında maddeyi, somutu taşıyan bu manevî, soyut olayın yarattığı ağır ve bir o kadar da dingin bir atmosfer hissettiriyor kendisini. Dolayısıyla bu şiirde sosyal düzene getirilen eleştiriler yer yer görünmekle birlikte, kendilerini daha bir geriye çekmeyi bilmişler. Şair, bir anlamda hayatın bir yönünü, kent yaşantısının birey üzerindeki baskısını 'ölüm'le aynı teraziye koymaktan kaçınıyor. Bu tutumu, yarattığı metnin şiirsel yapısını oluşturmada daha duyarlı kılıyor onu. Sonuçta, düşünce ögesinin, kendisini göstermekten çok kuvvetlice duyurduğu, imge yapısının çağrışımlara alabildiğine yaslandığı bir metin çıkıyor ortaya. Bu yönleriyle "Ölüme Saygı", şairin ilk şiirleri arasında ayrıcalıklı bir yer ediniyor kendisine.

"Yok Gibi Yaşamak" (1959)ta çağdaş bit münacatla karşı karşıya geliyoruz. Tanrı'ya yakarışın egemen olduğu münacat türü, insan ile yaratıcısı arasındaki duvarları kaldıran, dolayısıyla yakaran insanı bütün içtenliğiyle ele veren bir özelliğe sahiptir. Bayazıt da bu çağdaş münacatında türün söz konusu özelliklerinden alabildiğine yararlanmış. Şiire çağdaş niteliğini kazandıran, 'Allah' adının anılmadan yakarışın yapılması ve böylece metnin değişik algılayış biçimlerine kendini teslim edebilen çağrışım düzeyliliğine sahip olması.

Tanrı'ya yalvaran insanın çaresizliği, bu dünyadaki bırakılmışlığı, yalnızlığı meselelerini şair, yine 'çağ'ın, bir başka deyişle 'çağ'ların zamanları ayırıcı, uzaklaştırıcı özelliği ışığında şiirleştirmiş. 'Asr-ı Saadet'in, "o ilk çağ..."ın insanı ile içinde 'çağlar var' olan, yani gerek zaman gerekse değer, inanç sistemleri bağlamında 'o ilk çağa' uzak düşmüş insan bir değildir. "Katı bir yalnızlık" içinde bunalan kentli insanın, çağına aykırılığı, bu bakış açısı ile işlenir şiirde.

"Boşluk-lu Yaşamak" (1960) başlıklı şiirde; okur, tahkiyeli bir anlatım biçimiyle karşılaşılıyor. Şairin monotemi olan 'çağa ve kente aykırılık', bir idam mahkûmu, izleyiciler

ve anlatıcı üçgeni çerçevesinde işleniyor. Şair-anlatıcı, mahkûmu, geçmişi ya da suçu dolayısıyla yargılamaksızın sadece o andaki görünümüyle yansıtıyor. Buna karşılık izleyici (kentli toplum)ye yönelik bakışı ise eleştirel bir nitelik içeriyor. İnsanların duyarsızlığına, yüzeyselliğine yönelik eleştirilerini şair, bu izleyici topluluğunu ölçüt alarak ortaya koyuyor: “ayaklar boşlukta/ üç ayaklı terazi sallanıyor/ kalabalık simit yiyor sigara içiyor/ siz hiç gördünüz mü mosmor uzun ıslak paçaları korkak idamlığı insanlar gördü/ ayaklarına kara kan oturmuş ben çorap sandım diyor biri.” Şair-anlatıcının işlevi, mahkûmun insanî yanını işleme, ona dikkat çekme biçiminde belirginleşiyor. Onun da bir iç dünyası, hayalleri olduğu gerçeği, şu dizeler aracılığıyla veriliyor: "Adamın kafasında koskoca bir güneş var diyorum ben/ Adamın kafasında sultanahmedin güvercinleri/ Gülhanenin ağaçları/ Oturacak yerleri parkların/ Sonra yedi yıl hücrede beklemek göksüz".

Erdem Bayazıt'ın altı şiiri 1960 yılında yazılmış. Bunlardan "Karanlıkta Korkak İdamlıklar", "Sabah Koşusu" ve "Soluyan Deniz," 'çağ' sembolünü değişik bir boyutta sunmalarından ötürü diğerlerinden ayrılıyorlar. Bence bu üç şiir, şairin imgeci ve dolayısıyla çağrışıma açık metin kurma anlayışının ürünü olmalarının yanında bir yönleriyle de somuta indirgenebilir birer özelliğe sahip. Şiirlerin altında sadece yılın belirtilmiş olması ya da tersi bir ifadeyle yazıldıkları ayların belirtilmemesi, görüşümü bir ölçüde tahmin düzeyinde bırakıyor; ancak yine de bu üç şiirin, yazıldıkları dönemin siyasî oluşumlarıyla yakınlık kurduğu düşüncesindeyim. Beni bu düşünceye yönelten, 'çağ' sembolünün, yukarıda da belirttiğim gibi, öteki şiirlerdeki konumlanışlarından ve çağrışım yönlerinden uzak bir yapıda oluşu. Bayazıt, diğer şiirlerinde söz konusu sembolü olumsuzlama, aykırılığını belirginleştirme bağlamını devreye sokarken bu üç şiirinde umutlu bir beklentinin göstergesi niteliğine dönüştürüyor. Ayrıca, ötekilerde mevcut durumu/ dönemi değerlendirme işleminde kullanılan 'çağ' sembolü, bu şiirlerde geleceğe yönelik bir işleve sokuluyor. Bu farklı kullanılışlar, adı geçen şiirlerin, öncesi ve sonrasıyla 27 Mayıs günlerini zihnimizin gündemine getiriyor. Üstelik Erdem Bayazıt'ın, o dönemdeki öğrenci hareketlerine sahne olan İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olması da bu düşünceyi destekliyor.

Erdem Bayazıt, "Dağlar" (1960da da aykırılığını mekân bağlamında söz konusu ediyor. Buna bağlı olarak mekâna, yani somuta yönelik eleştirilerini soyutla desteklemek, ya da somuta karşı soyut değerleri bir seçenek biçiminde göstermiyor, dolayısıyla bu ikilemi duyuran şiirlerindeki tutumundan farklı bir kimlik sergiliyor.

Şiir, dize sayıları eşit olmayan iki bölümden oluşuyor. On dizelik ilk bölüm, dağın huzur, dinginlik veren niteliklerinin sıralanmasından ve bu sıralamanın içinde şairin manevî nitelikteki motiflerle doğal dekoru birleştirmeci tutumunun ürünü dizelerinden meydana getirilmiş. Bu bölümün son dizesi, “Ey dağlar neredesiniz ey”, aynı zamanda ikinci bölümü oluşturan son üç dizeye geçişte ve iki mekânın verilişindeki ironiyi sağlayışta bir köprü, bir anahtar konumunda. Kentin ön plana geçtiği ikinci bölümde ise kalabalığı, karmaşayı, tempoyu içeren 'bulvar' sembolüyle verilmiş 'kent çağı'. Bu çağrıştırılanlar, ilk bölümde dinginliği içeren doğal figürlerle on'a üç gibi bir dize oranlamasıyla karşılaştırılıyor. Dolayısıyla şair içerikte yansıttığı dağ/doğa yandaşlığını biçimde de yukarıda belirttiğim oranlamadaki ağırlık aracılığıyla da bildirme yoluna gitmekte.

"Kar Altında Hüzün Denemesi" (1962), Erdem Bayazıt'ın 'çağ'a aykırılığını 'insanlık' boyutlarına genişleten ilk dizeyi içermesi bakımından önemli. Tabii “Yorgun ve yenilmiş insanlığımızın üstüne” dizesi çağrışıma açık ve dolayısıyla daha dar bir anlam çerçevesi içinde de değerlendirilebilir.

Bununla birlikte "Belki bulmağa gidiyorsun kaybettiğimiz/ O insan ve tabiat çağını" dizelerinde ima edilen endüstri/teknoloji aleyhtarlığı ve bunun karşısında emek ve doğa yandaşlığı gibi daha geniş kapsamlı düşüncelerin varlığı ışığında, Bayazıt'taki 'insanlık' kavramını sığ sularda yüzdürmemek gerek sanıyorum.

Bayazıt, 1963 yılında yazdığı tek şiir olan. "Veda"da monotemini işlemeyi sürdürür. Kentin içinde 'kentli' olmayı bilememiş, başka bir deyişle kentin çapraşık yaşamışına uymamış 'birey'in sonuç hareketi, bir tercih yapılmaksızın, salt bir tepki biçiminde yansıtılır. 'Giden'in, mekân bağlamındaki 'çağa aykırılığı' bir ikilem niteliğine dönüşmez bu şiirde. Aslında aykırılık, mekânla birlikte ona hayat veren figürlere de yöneliktir. Terk edilen mekânın ni-telemeleri arasında, terk edene direkt olarak yönelen tek olumsuz öge, 'insanlar'dır. Onlardır 'gururu yıkılmış' terk edene yabancı olan; kent değil. Yalnızlık, ilgisizlik/ iletişimsizlik, sevgisizlik gibi 'mekân'dan çok 'mekin'e özgü olgular neden olur bu kaçışa.

Şairin "Soru" (1964) adlı şiirinde, kente, 'kent çağı'na aykırılığının adeta bir psikolojik rahatsızlık düzeyine geldiği dikkat çeker. Şiirin "Artık beni parktaki ağaç bile anlamıyor" biçimindeki ilk dizesi, aykırılığın insanlardan doğal figürlere doğru yayılan bir genişlik kazandığını ortaya koyar. Bütün bunların yanında dizedeki "bile" edatı önemli bir pekiştirme işlevine sahiptir. Tabii kendisinden önceki "ağaç"a bağlı olarak. Erdem Bayazıt'ın şiirlerinde ağaç figürünün dikkate değer bir ağırlığı vardır. Ağaç, şair için, dinî ve din dışı anlamda, kutsaldır; sığınılacak, teselli bulunulacak bir varlıktır Ağaç, Bayazıt'ın şiirlerinde geleneğin, manevî değerlerin bir sembolü olarak da kullanılır. Hatta, "İçimde yalnız ve yapraksız/ Bir kavak ağacı büyüyor -çıplak ve göğe doğru-/ Ama köskün ama yalnız ama yapraksız ve uzun/ Bir ağlama duvarı bu." dizelerindeki haliyle tasavvufî bir niteliğe yaklaşan konumda da yer alır. İşte, böylesine ağırlıklı bir figürün, "Soru"daki olumsuz atmosferin öznesi biçiminde yansıtılması, şairin gerek 'mekân' gerekse 'mekin' bağlamında kente karşı duyduğu umutsuzluk ya da nefretin boyut genişliğini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir.

Erdem Bayazıt, "Birazdan Gün Doğacak" (1960) adlı şiiriyle birlikte, 'çağ'a aykırılığını doğadan dine yönelen bir değiştirime tabi tutar. Daha önceki şiirlerinde söz konusu aykırılığın mekân düzleminde yani somut objeler üzerinde konumlandırılıp ağırlık kazanmasına karşılık bu şiirinde söz konusu aykırılıkta soyut, mistik bir yapıya geçiş gündeme gelmiştir. Şiiri ören imgelerin, motiflerin dinî bir alt yapıdan filizlenmeye başladığı görülür. Bayazıt'ın bu şiirinde de, daha öncekilerde olduğu gibi, aykırı olduğu, karşı çıktığı, eleştirel bir bakışla değerlendirdiği nesne, modern, makineleşen toplum yaşantısının yol açtığı 'kentsel çağ' olgusudur. Ancak, bu nesneye karşı seçenек olarak gösterilen ise artık doğa değil; dinî yaşayış tarzıdır. Değişim, işte bu seçenек tercihinde gösterir kendisini: "Beton duvarlar arasında bir çiçek açtı/ Siz kahramanısınız çelik dişliler arasında direnen insanlığın/ Saçlarınız ıstırap denizinde bir tutam başak/ Elleriniz kök salmış ağacıdır zamana/ O inanmışlar çağının."

"Birazdan Gün Doğacak" ile birlikte, Erdem Bayazıt'ın, aykırılığı kapsamındaki tercih/ seçenек yapısı bir başka değişime daha uğrar kendi içinde. Daha önceki şiirlerde kendini gösteren eleştirel tutum bir aşama geçirir ve sorgulayıcı bir niteliğe bürünür. Öyle ki, bu sorgulayıcı tutum, içinde isyankâr bir ruhun tezahürlerini de barındırmaya başlamıştır. Bayazıt, artık eleştirdiği 'kentsel çağ'dan kaçıp doğaya ya da dine sığınmakla yetinmez, bu sığındığı mekân ve olgunun (özellikle dinin) egemen bir yaşayış biçimi olması isteğini imgeci ama açık bir anlatımla dile getirmeye, vurgulamaya başlar. Bu değişim, şiirin özellikle son üç dizesinde belirgin olarak karşısına çıkar okuyucunun: "Şimdi siz taşıyorsunuz müjdenin kurşun yükünü/ Çatlayacak yalanın çelik kabuğu/ Sizin bahçenizde büyüyecek imanın güneş yüzlü çocuğu."

Şairdeki bu tutum değişikliği, artık "Güneşçağ Savaşçıları" (1966) ile iyice belirginleşir. Bir önceki şiirdeki biraz ılımlı, tatlı-sert ifadeler ve ideal davranış biçimleri, bu şiirle daha da yoğunlaşarak bir ölçüde militan söylem düzeyine yükselir. Erdem Bayazıt, kaçtığı kenti iman, din bağlamında fethetmeye hazırlanmaktadır artık. Dini yaşayış tarzının kent toplumuna, endüstrileşmiş ve lâik kentliye kabul ettirilmesinin yolu, 'Asr-ı Saadet'te olduğu gibi savaştan, güce dayalı mücadeleden geçmektedir ona göre. Böylece Bayazıt'ın ideali 'çağ'a ikame edilecektir: "Güneşçağ öncüleri yolları tuttu dua erleri tuttu/ Yüzleri mekke ülkesi gözleri medine çeşmesi/ Elleri altın çağ mimarı."

Kente yönelik bu tutum, "Haber Veriyorum" (1967)da da varlığını sürdürür. Tabii, isteği bir ölçüde emir haline getirerek: "Altımızda kayan bu ölü şehri durdursana/ 'Ey gücü toprak kadar eski/ Ey gücü yer kadar ağır çocuk"

Bu şiirin ardından yazılan "Diriliş Saati" (1967)nde artık kente, kendisinin fethedileceği ya da düzeninin değiştirileceği mesajı açıktan açığa gönderilmeye başlanmaktadır. Ürkek, kaçkın şair, 'kent çağı'na meydan okuyan, isyankâr bir kimliğe dönüşür, bürünür bu şiirle birlikte.

Erdem Bayazıt'ın kente yönelik aykırılığı 1968'de yazdığı "Şehrin Ölümü" şiiriyle sona erer. Şiir bağlamında şairin zaferiyle sonuçlanan bu mücadelenin ardından yazılan şiirin, yine ilk şiirlerdeki atmosferi, kent içinde bunalan bireyin açmazlarını yansıtması, reel hayatla şairin estetik ve ideolojik hayallarının, isteklerinin uzlaşmazlığı sürdürdüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bayazıt, 'çağ'a aykırılığını hem mekân düzleminde, hem de bu mekânın içinde meydana gelen ahlakî değişimleri, oluşumları işlemek düzleminde olmak üzere iki ayrı yönde değerlendirmiştir. Mekân düzleminde kentin karşısına dağı, etik düzlemde ise endüstriyel toplumun yaşayış tarzının karşısına dinî toplumu, yaşayış tarzını teklif eder. Ayrıca, şiirlerine kronolojik açıdan bakıldığında somut öğelerin ilk şiirlerinde egemen olduğu, sonraki şiirlerinde ise soyut öğelerin ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

Bayazıt, 1968'den sonra kaleme aldığı şiirlerinde 'çağ'a aykırılığını kent-doğa, madde-mana (makineleşme/endüstrileşme-dine yönelme) ikilisinin çarpışması düzeyinden sıyırmakla birlikte, işlemeyi sürdürmüştür. Kendi içinde nitelik değiştiren, dönüşüme uğrayan din ağırlıklı şiir yapısı, imgeyi geri plâna çeken, buna karşılık düşünce örgüsünü yoğunlaştıran bir izlek anlayışı, köktenci bir dünya görüşüyle beslenerek 1984'e kadar devam etmiştir.